

Szerb húsvét Magyarországon

A húsvéti ünnepkör eredetének kérdésével sok hazai és külföldi néprajzkutató foglalkozott már. Sokan feltételezik, hogy a kereszténységet megelőző európai kultúrában is lehettek már nyomai. Valószínűnek látszik, hogy az ókori Kelet tavaszi évkezdő ünnepe került át keresztény mezben Európába, s itt magába olvasztott más, a tavaszi évkezdéssel kapcsolatos szokásokat is. A szokások egyik része a természet megújulásához fűződik, míg másik része egyházi eredetű és jellegű, mint pl. a szerbeknél a zöldágszentelés. Érdekes megnéznünk, hogy élnek tovább módosulva ilyen ősi elemek a hazánkban élő szerbek néhány régi húsvéti szokásában.

Nagypénteki mosdás

Hazánk területére az 1690-es években, Csernojevics Arzén ipeki pátriárka vezetésével történt nagyobb arányú szerb betelepülés. Lényegében ezekben az években alakultak ki azok a szerb nemzetiségi csoportok, amelyek Bács- Kiskun, Baranya, Csongrád és Pest megye területén a mai napig megmaradtak.

Szerbjeinknél a húsvéti ünnepkör nagyjából a virágvasárnaptól vagy az azt megelőző szombati naptól kezdődő s a húsvét utáni hétfőig tartó periódust foglalja magába. A virágvasárnap előtti szombatot Lázár szombatjának nevezik. Ez a nap a gyermekek ünnepe, s fénypontjában a fűzfavessző – a barka – szedése áll, ami a gyermekek feladata s egyben kedvelt szórakozása is. Az összegyűjtött fűzfavesszőket szombat délután megszenteltetik s másnap – virágvasárnap – délelőttig a templomban hagyják. A virágvasárnapi istentisztelet után a felnőttek megütögetik a vesszőkkel a gyermekek vállát efféle mondókák kíséretében:

„Nőjél, nőjél, mint a fűzfa.

Hízzál, hízzál, kis disznócska!”

A fentebbi pomázi mondóka egyik Szőregen használatos változata így hangzott:

„Légy egészséges és nőjél nagyra.”

Általánosan elterjedt népi hiedelem az, hogy a nagypéntek reggeli fürdés vagy mosdás szerencsét hoz. Még a század elején is Pomázon a szerb asszonyok és lányok már napfölkelte előtt kimentek a patakhoz, s mielőtt vizet mertek volna belőle, így szóltak hozzá: *„Jóreggelt, vizecske, én neked jó reggelt kívánok, te pedig adjál nekem szerencsét és egészséget.”* A patak köszöntése után megmosták benne kezüket és arcukat, majd telemerték a magukkal vitt edényt is vízzel. Hazafelé menet csalánt szedtek, s azt is beletették a vízbe. Otthon ebben a csalános vízben mosakodtak, hogy olyan „frissek és élesek” (az éles értelme itt: egészséges) legyenek, mint a csalán.

Cifra húsvéti tojások

A húsvéti ünnepkör egyik fontos és napjainkig elmaradhatatlan tárgyi kelléke: a tojás. Az ünnepkörben való szerepéhez többféle magyarázat is fűződik. A népszokásokban elsősorban a szerelem és a termékenység jelképe, de a halálhoz is kapcsolják. A húsvéti tojást hazai szerbjeink nagypénteken festik meg, a magyarok nagyszombaton. A tojásfestésnek az idők folyamán különféle technikái alakultak ki. Mivel igen kedveltek voltak a tojásokon a növényi díszítőelemek, a legegyszerűbb festési módnak bizonyult a növényi leveleket füllel rákötni a tojásra majd a tojást bemártani a festékbe. Leggyakrabban lóhere és vadpetrezselyem levelét alkalmazták díszítő motívumként. Az olvasztott viasszal történő *„tojásírás”*-hoz *„íróká”*-t készítettek. Régi pipaszárból kivették a benne levő üreges drótdarabot, s azt viaszba mártogatva vitték a tojásra a kívánt díszítést. Buda környékén kedveltek voltak az ún. *„feliratos”* tojások, ami azt jelenti, hogy különböző jelentésű betűket írtak a tojásra, pl.:

H V – Hristos Voskres – Krisztus feltámadott

DM – Dragi Moj – Én kedvesem

P T – Pozdravljam Ti – Üdvözetem küldöm

P T – Praznik Tvoj – Ünnepedre

Az írás után a viasz hamar megkeményedett; a tojást ezután bemártották a festékbe, majd amikor megszáradt, levették róla a viaszt, és az írott betűk fehérek maradtak. A lányoknak kedvelt mulatsága volt az ilyen feliratos tojások festése. Az ország déli részén, Bács-Kiskun megyében gyakoriak voltak a tojásokon az erősen stilizált ember- és állatalakok is. Színezésükben a piros, fekete és sárga hármas színösszeállítás dominált. Szeged környékén, Szőregen is kedveltek voltak régente ezek a tarka tojások. Az egyszínű tojások közül régen is és ma is a piros tojás a leggyakoribb. Újabban nagyon elterjedt a tojásfestésben a matricás eljárás.

Ősi szokáselem az ajándékozásban

A húsvéti piros tojásokat húsvét hétfőn a locsolásért kapják meg a legények gyöngyvirág vagy egyéb virág kíséretében.

A húsvétnek ugyanúgy, mint a karácsonynak is, hagyományos tésztái, kalácsai vannak. Ilyen az elmaradhatatlan tejeskalács, az ún. „*tiszta kalács*”, amit régebben kerek réztepsiben a kemencében sütöttek meg. Mellette sok helyen még ma is készítik a tojásos kalácsot, ami tulajdonképpen hosszúkás alakú fonott kalács. Végébe – még a fonás előtt – tojást helyeznek, s a kaláccsal együtt megsütik. Vidékenként különböző névvel illetik: Szőregen

tojásos kalács

, Pomázon

buzogány-

vagy

hajfonatkalács

a neve. Mindkét elnevezés igen elterjedt a szerb-horvát nyelvterületen is.

Mind a kerek tejeskalács, mind a tojásos kalács központi kelléke a húsvéti *ajándékozásnak*. Az ajándékozás szokásának különféle változatai voltak ismeretesek, de ezek ma már hazai szerbjeink körében csak csökevényes formájukban találhatók meg. Pedig eredetére nézve ez a kedves húsvéti szokás délszláv közvetítéssel került a magyarsághoz, ahol magát az ajándékot komatálnak, mátkatálnak nevezik. Valamikor összefüggésben lehetett a korcsoport-társulásokkal, a testvérré fogadás szokásával is, ami húsvét táján volt aktuális. Lényege abból állt, hogy azonos korú fiúk vagy lányok örök barátságot kötöttek egymással, és ennek kifejezésekként megajándékozták egymást – legtöbbször piros tojással. A húsvéti ajándékozás annyiban kapcsolódik ehhez a szokáshoz, amennyiben itt is az ajándékozáson, az őszinte szereteten, barátságon van a hangsúly.

Ajándékot küldhet vagy vihet az anya férjhez ment leányainak, a keresztszülő keresztgyermekének, a házaspár eskető, illetve keresztkomájának, a fivér a húgának, a rokonok egymás gyermekeinek. Pomázon húsvét vasárnapján délután a család egy-egy nőtagja meglátogatja a rokonokat, és a gyermekeknek buzogány-, illetve hajfonatkalácsot visz piros tojás, cukorka és pénz kíséretében. A rokonok, akikhez a kalácsot viszi, borral és süteménnyel kínálják meg az ajándékozót. A látogatás nem tart hosszú ideig, néhány percnyi beszélgetés után továbbmennek.

E szokásnak az a változata, hogy az anya küld férjhez ment lányának tojásos kalácsot, már csak szórványosan fordul elő akár a Buda környéki, akár az ország déli részén élő szerbeknél. Szőregen még ma is élő gyakorlat, hogy húsvét másnapján délelőtt szalvétába kötnek egy kerek kalácsot, mellé néhány piros tojást, almát és esetleg narancsot helyeznek, s ezt az ajándékot a család gyermektagjai viszik el a komának és családjának. Az ajándékot vivő gyermekek ilyenkor ebéden is ottmaradnak.

Halottak húsvétja

A halottakról való megemlékezésnek a húsvéti ünnepkörhöz kapcsolódó szokását a halottkultusz és a lélekhit maradványának tekinthetjük. A szokás ismert a szerb-horvát nyelvterületen, és megtalálható a román, az orosz és más népek körében is. Az a lényege, hogy a húsvéti ünnepek valamelyikén vagy az ünnepek utáni első hétfőn ételmet és italt visznek a temetőbe. Ez a Szeged környéki Újszentivánon húsvéthétfőn, Szőregen húsvét harmadnapján, Budakalászon és Pomázon az ünnepek követő hétfőn történik, de más napra is áttevődhet.

A temetőbe igyekvő asszonyok és lányok kosarat vagy szatyrot visznek magukkal, amibe piros tojást, bort, pálinkát, tejeskalácsot, valamint a saját részükre sült húst helyeznek. A kalácsot rendszerint feldarabolva, vékony szövésű háziszóttos kendőbe takarva helyezik a szatyorba. A temetőben erre az alkalomra szép számmal gyűlnek össze a rokon gyermekek, a falu szegényei és a cigányok. A kalácsból, borból, pálinkából bárkit megkínálnak, de a piros tojást szinte kizárólag a rokon gyermekeknek ajándékozzák. A tojást a sírhantra helyezik – leginkább a sírkereszt mellé –, onnan kell felvenni. A tojással gyakran pénzt is ajándékoznak. Az asszonyok egymást is kínálgatják a kivitt ennivalóval, borral, pálinkával, amit a „halottak lelkéért” fogyasztanak el. Ki-ki a saját részére vitt sült húsból megebédel, s ez a halottakra való közös emlékezés belenyúlik a délutáni órákba is. A szokás egyházi keretéhez és jellegéhez tartozik, hogy ilyenkor szenteltetik, illetve tömjéneztetik meg a pappal a közeli hozzátartozó

sírlját, amiért külön díjazás jár a papnak. A sírszentelés újabban már gyakran elmarad.

A szokás tartalma kétségen kívül kereszténység előtti és igen ősi eredetű. Valószínű, hogy önálló ünnepe volt a halottak tiszteletének, de a kereszténység hatására – eredeti értelméből és jelentőségéből sokat veszítve – a húsvéti ünnepkörhöz kapcsolódott.

A szokások túlélik értelmüket

Felvetődhet a kívülálló szemlélőben a kérdés, hogyan lehetséges az, hogy ez az ország területén szétszórta élő, viszonylag kis létszámú népcsoport ennyire szívósan megőrizte olyan ősi szokások elemeit, amelyek jóval alatta vannak jelenlegi műveltségi szintjének?

Erre a kérdésre a néprajztudománynak az a válasza, hogy a törzsnépüktől elszakadt népcsoportok mindig jobban megőrzik hagyományaikat. A másik ok görögkeleti vallásukban rejlik, amely ma is erősen érezteti hatását. Az idők folyamán az egyházak – s ez különösen a keleti egyházra vonatkozik – sok kereszténység előtti szokást és hiedelmet olvasztottak be szertartásaikba, mintegy „megszelidítve” azokat, és így e szokások keresztény mezben továbbra is betölthették korábbi szerepüket. Ez az oka annak, hogy az egyébként korántsem egyházi eredetű szokások éppen vallásos köntösben őrződtek meg.

Ahogy időben napjainkhoz közeledünk, a szokások tartalma is erősen változik. A természettudományos műveltség terjedése során a szokásokhoz kapcsolódó hiedelmek elvesztik érvényüket, mindenkre nézve kötelező vallási jellegük is mindinkább háttérbe szorul. Némely szokáselem eltűnőben van, mások új elemekkel ötvöződnek. Legtovább azok maradnak meg, amelyek szerves tartozékai mindennapi életüknek. Fennmaradásukat ma még táplálja a hagyomány ereje, de maga a zárt szokásrend, amely egy letűnt világ tartozéka volt, már bomlóban van, ami a fejlődés természetes velejárója.

Forrás: Élet és Tudomány Kalendárium, 1969. 128-133.